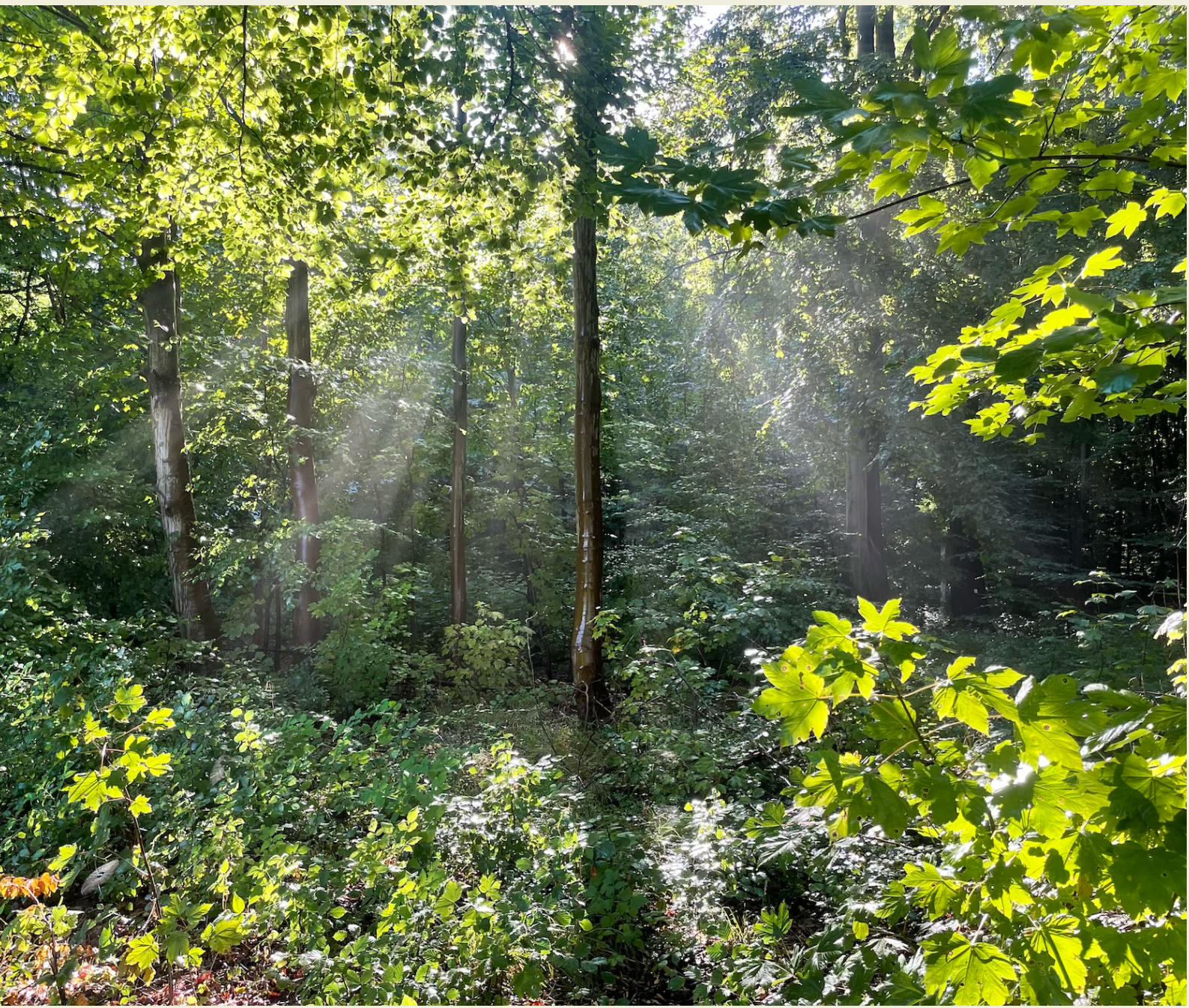


PLANTEPORTRÆTTER:
TRÆER OG BUSKE
I MADSKOVEN



METTE KOLD

Indhold

Kronelaget	side 3
1. Valnød	side 4
2. Ægtekastanje	side 6
 Små træer	 side 9
3. Æble	side 10
4. Pære	side 13
5. Blomme	side 15
6. Kirsebær	side 17
7. Morbær	side 19
8. Hassel	side 21
9. Mandel	side 23
 Busklaget	 side 25
10. Aronia	side 26
11. Blåbær	side 28
12. Bærmispel	side 30
13. Figen	side 32
14. Honningbær	side 34
15. Hyld	side 36
16. Rabarber	side 38
17. Ribs	side 40
18. Solbær	side 42
19. Stikkelsbær	side 44
20. Skærmsølvblad	side 46
 At plante i et generationsperspektiv	 side 48

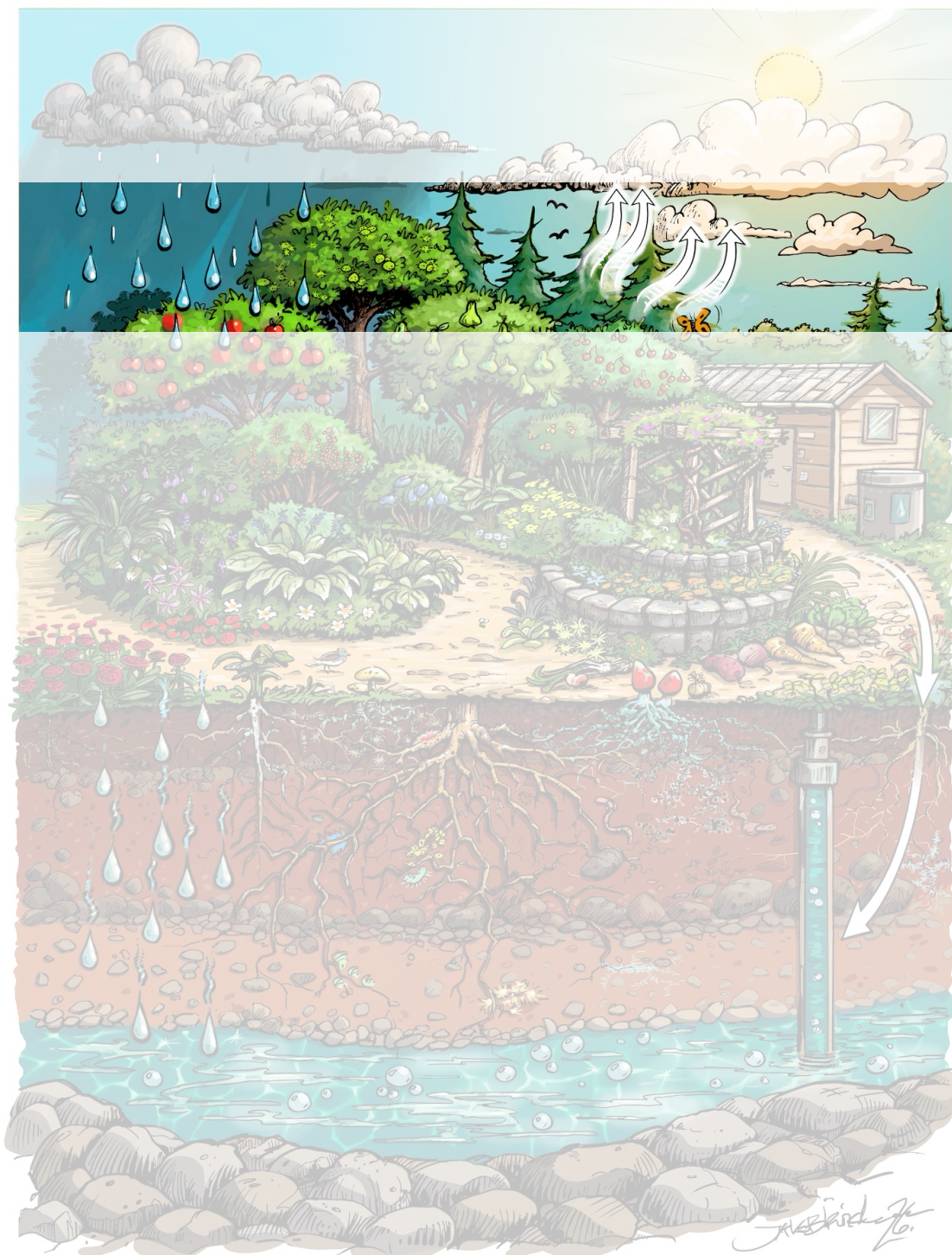
Foto: Forfatteren, medmindre andet er angivet under det enkelte billede.

Om brug af AI: Generativ AI er anvendt som research-, sparrings-, struktur- og redaktionsværktøj under udarbejdelsen af dette skrift. Arbejdet har taget udgangspunkt i mine egne tekstkladder, som jeg efterfølgende har bearbejdet og redigeret, og jeg står for den endelige tekst.

KRONELAGET

Kronelaget består af madskovens største og mest langlivede træer. Det er ikke nødvendigvis et sammenhængende tag som i en tæt skov. I en mindre madskov vil kronetræerne ofte stå enkeltvis og med stor indbyrdes afstand, så der fortsat kommer lys til de lavere frugttræer, buske og urter.

Store træer skal placeres først i planen. De kommer med tiden til at påvirke lys, vind, jord, vand og bevægelsesmuligheder i hele haven. Og et 20 år gammelt valnøddetræ flytter man ikke lige.



Tegning: Jakob Kristensen / Blackstroke

1. Valnød

Juglans regia

Kategori: Stort løvfældende nøddetræ

Højde og bredde: Ofte 12–20 meter højt og med en meget bred krone; mindre under begrænsede forhold

Placering: Fuld sol, varmt og gerne beskyttet

Jord: Dyb, frugtbar, veldrænet og fugtighedsbevarende jord

Høst: September-oktober

Sværhedsgrad: Middel

Placering i madskoven: 🌳 Kronelag

Madskovsrolle: Langlivet nøddetræ, kronedanner, skygge giver, rumskaber og fødeplante



Foto: Pixabay.

Kort karakteristik

Almindelig valnød er et af de træer, der tydeligst viser, at en madskov skal planlægges i et generationsperspektiv. Det er ikke et træ, man uden videre putter ind mellem andre planter. Det bliver stort, bredt og med tiden fuldstændig rumdefinerende.

Til gengæld giver det en værdifuld, fedtholdig afgrøde, smukt løv og en majestætisk træform. Et gammelt valnøddetræ er ikke blot en afgrøde. Det bliver et landskabselement og kan blive et træ, som mennesker knytter sig til gennem flere generationer.

Voksested og jord

Valnød trives bedst på en solrig, varm og forholdsvis beskyttet plads. Jorden bør være dyb, veldrænet og frugtbar, men samtidig kunne holde på fugten. Træet bør ikke stå i en lavning, hvor sen forårsfrost samler sig, da unge skud og blomster kan blive skadet.

Det udvikler et kraftigt rodsystem og bør plantes dér, hvor det kan blive stående permanent. Små og unge træer etableres generelt lettere end store eksemplarer.

Plantning og etablering

Plant helst i efterår eller tidligt forår, mens træet er i hvile, og jorden hverken er frossen eller vandmættet. Hold græs og kraftig vegetation væk fra rodzonen de første år. Dæk jorden med kompost, løv eller andet organisk materiale, men hold selve stammen fri.

Vanding i tørre perioder er vigtig under etableringen. Det er en dårlig idé at plante et valnøddetræ og derefter forvente, at madskovens selvregulering straks tager over. Store træer skal først hjælpes grundigt i gang.

Pasning

Valnød skal beskæres så lidt som muligt. Nødvendig beskæring udføres bedst på det rigtige tidspunkt, da træet kan bløde kraftigt fra sene vinter- og forårssnit. Formålet bør først og fremmest være at skabe en sund grundstruktur, mens træet er ungt, og derefter lade det udvikle sig.

Fjern konkurrerende top-skud, beskadigede grene og eventuelle meget uhensigtsmæssige grene tidligt frem for at foretage store indgreb senere.

Bestøvning og udbytte

Valnøddens han- og hunblomster kan modne forskudt. Et enkelt træ kan godt sætte nødder, men en anden passende valnøddesort i nærheden kan forbedre bestøvningen og gøre udbyttet mere sikkert.

Der kan gå en del år, før høsten bliver betydelig. Træer, der er podet med en navngivet sort, kommer normalt tidligere i bæring end frøformerede træer, hvor både ventetid og nøddekvalitet er mere uforudsigelig.

Levetid og udvikling

Valnød vokser til et stort træ og kan leve i adskillige menneskegenerationer. Det kan blive mere end 12 meter højt og udvikler sig over mange årtier. Det illustrerer meget præcist, hvorfor placeringen skal gennemtænkes fra begyndelsen.

De første år fylder træet forholdsvis lidt. Det kan derfor være fristende at plante buske og små træer tæt omkring det. Men planen bør tegnes ud fra træets kommende krone, ikke ud fra den størrelse, det har ved indkøb.

Omvendt kan de første 10 år planlægges således, at man dyrker en række mere fleksible planter i cirklen omkring valnøddetræet. Først når træet bliver dominerende og skygger meget, kan man gå til næste fase af, hvad man har planlagt skal være omkring træet.

Høst

Nødderne høstes, når den grønne yderste skal åbner sig, og nødderne begynder at falde. De samles hurtigt op, renses og tørres luftigt. Nødder, der skal gemmes, skal være ordentligt tørre, men ikke ligge så varmt, at kernernes kvalitet forringes.

Min vurdering

Valnød er et storslået træ, men det er ikke et oplagt valg til enhver have. I en mindre madskov kan ét valnøddetræ komme til at optage en meget stor del af rummet.

Det skal derfor vælges bevidst. Man bør ikke plante det, blot fordi en madskov efter sigende skal have et kronelag. Men har man pladsen, er det et af de træer, der stærkest forbinder fødevareproduktion med langsigtet landskabsdannelse. Den overflod af valnødder, som et veletableret træ med tiden kan give gennem mange årtier, er noget særligt.

Det er i mine øjne også et moralsk interessant træ, idet man planter noget, der kan stå længe efter én selv og give nødder, skygge, skønhed og identitet til fremtidige generationer.

Rolle i madskoven



Valnød bør stå strategisk placeret, ofte mod nord eller nordvest, så den fremtidige skygge ikke tager lyset fra hovedparten af det produktive system.

Under en ung valnød kan der i en årrække dyrkes mange andre planter. På længere sigt bør området under kronen planlægges med mere skyggetålende urter og med god afstand til lyskrævende frugttræer.



Foto: Maxmann fra Pixabay

Brug

Friske nødder: Kan spises friske kort efter høst.

Tørrede nødder: Bruges i bagværk, salater, pesto, postejer, desserter og morgenmad.

Grønne umodne nødder: Kan syltes eller anvendes til valnøddesnaps.

Træ: Ældre valnøddetræ er værdifuldt møbeltræ, men det er et perspektiv, der ligger langt ud over den almindelige havebrugers tidshorisont.

EGNE NOTER

2. Ægte kastanje

Castanea sativa

Kategori: Stort løvfældende nøddetræ

Højde og bredde: Ofte 15–25 meter eller mere på gunstige voksesteder

Placering: Fuld sol, varmt og beskyttet

Jord: Dyb, veldrænet og gerne let sur jord; tåler dårligt kalkrig og våd jord

Høst: Oktober-november

Sværhedsgrad: Middel til krævende

Placering i madskoven: 🌿 Kronelag

Madskovsrolle: Langlivet stivelsesafgrøde, stort kronetræ, læ- og landskabstræ



Kort karakteristik

Ægte kastanje må ikke forveksles med hestekastanje. Det er nødderne fra ægte kastanje, der ristes, koges og bruges som en stivelsesrig fødevare.

I dele af Europa har kastanjen historisk været en vigtig basisafgrøde og undertiden været omtalt som de fattiges brød. Den er interessant, fordi den ikke primært giver olieholdige nødder som valnød og hassel, men en mere kulhydrat- og stivelsesrig fødevare.

I Danmark befinder den sig i den mere krævende ende. Den kan vokse til et smukt træ, men det er ikke ensbetydende med en stor og stabil høst af fuldt udviklede kastanjer.

Voksested og jord

Ægte kastanje bør stå varmt, solrigt og beskyttet. Den foretrækker en veldrænet jord og bryder sig ikke om permanent våd jord eller meget kalkrige forhold.

Et lunt mikroklima, eksempelvis en sydvendt skråning, en beskyttet have eller et område med lang vækstsæson, øger sandsynligheden for, at nødderne modner tilfredsstillende.

Sorter

Hvis man vil lykkes med ægte kastanje, er sortsvalget vigtigt, og jeg ville vælge træer fra en planteskole med konkret erfaring med kastanje under danske forhold.

Jeg købte to stk. 'Marron de Lyon' for seks år siden, der kom fra Westergaards Planteskole. De er godt i gang og sætter et pænt antal nødder. Denne sort får én nød i hver frøstand.

Westergaard anbefaler selv (2026) 'Bouche de Betizac' som den mest driftsikre sort i dk.

Plantning og etablering

Plant træet med stor respekt for dets fremtidige størrelse. Giv det en bred, græsfri eller græssvag rodzone under etableringen, og vand grundigt i tørre perioder.

Undgå at forbedre selve plantehullet så voldsomt, at rødderne bliver i en lille lomme. Det er bedre at arbejde med et større areal omkring træet og gradvist forbedre jordens struktur med organisk materiale.

Bestøvning

Et enkelt træ er ikke altid nok til en god høst. Ægte kastanje bestøves overvejende med vind, og flere genetisk forskellige træer med overlappende blomstring forbedrer mulighederne for bestøvning.

Det er en væsentlig praktisk udfordring i en almindelig have, fordi en mere sikker afgrøde normalt kræver mere end ét stort træ.

Levetid og udvikling

Ægte kastanje kan blive et meget gammelt træ. Det er et af de tydeligste eksempler på, at madskovens kronelag ikke kan vurderes efter de første fem år.

I ungdommen kan træet virke beskedent og lade rigeligt lys passere. Med tiden kan det udvikle en bred og tung krone, som ændrer hele havens mikroklima. Det er derfor et træ, man planter ud fra en måske hundredårig forestilling om stedet, også selv om haven aldrig bliver liggende uændret så længe.

Pasning

Beskær kun nødvendigt og helst, mens grenene endnu er små. Skab en stabil hovedstruktur tidligt. Senere bør træet i høj grad have fred til at udvikle sig.

Unge træer kan få frostskafer på skuddene, men kan ofte vokse videre. En sund etablering og et passende voksested betyder mere end løbende intensiv pasning.

Høst

Kastanjerne høstes, når de piggede frugthylstre åbner sig og falder. Brug handsker. Kastanjer har i modsætning til valnødder og hasselnødder et højt vandindhold og er derfor langt mindre lagerfaste. De bør derfor anvendes, køles, fryses eller forarbejdes forholdsvis hurtigt.

Min vurdering

Ægte kastanje er efter min vurdering et træ for den store madskov og for den haveejers, der sætter stor pris på at dyrke et bredt repertoire af fødevarer – også med den kommende generationer for øje.

Det skal ikke fremstilles som et sikkert dansk basisnøddetræ. Hassel er langt mere oplagt, og valnød er i mange haver mere driftssikker. Men ægte kastanje repræsenterer at tænke træafgrøder som egentligt fødegrundlag og ikke kun som lidt ekstra frugt og nødder.

Jeg ville plante det, hvor pladsen, jorden og det lune mikroklima reelt er til stede, samt hvor der er sandsynlighed for, at menneskene omkring træet vil drage nytte af ægte kastanje som fødevarer. Især muligheden for at male tørrede kastanjer til glutenfrit mel er mange permakulturdyrkeres motiv for at plante et vist antal ægte kastanjer.



Rolle og placering i madskoven 🌳

Ægte kastanje – og af hensyn til bestøvningen gerne flere passende træer - placeres som et langsigtet hovedtræ med stor afstand til øvrige frugttræer. Den bør stå, så dens fremtidige krone ikke lukker hele det solrige produktionsområde.

I en større madskov kan den være et identitetsskabende træ i yderzonen eller den nordlige del. Under ældre træer vil systemet gradvist ændre karakter fra lysåben frugthave til egentlig skov.

Brug

Ristede: Ristes traditionelt i ovn eller over ild.

Kogte: Kan bruges som tilbehør, i supper og puréer.

Mel: Tørrede kastanjer kan males til glutenfrit mel.

Søde retter: Bruges i kager, desserter og kastanjecreme.

Bemærk: Rå kastanjer er mindre anvendelige og kan være tunge at fordøje.

EGNE NOTER

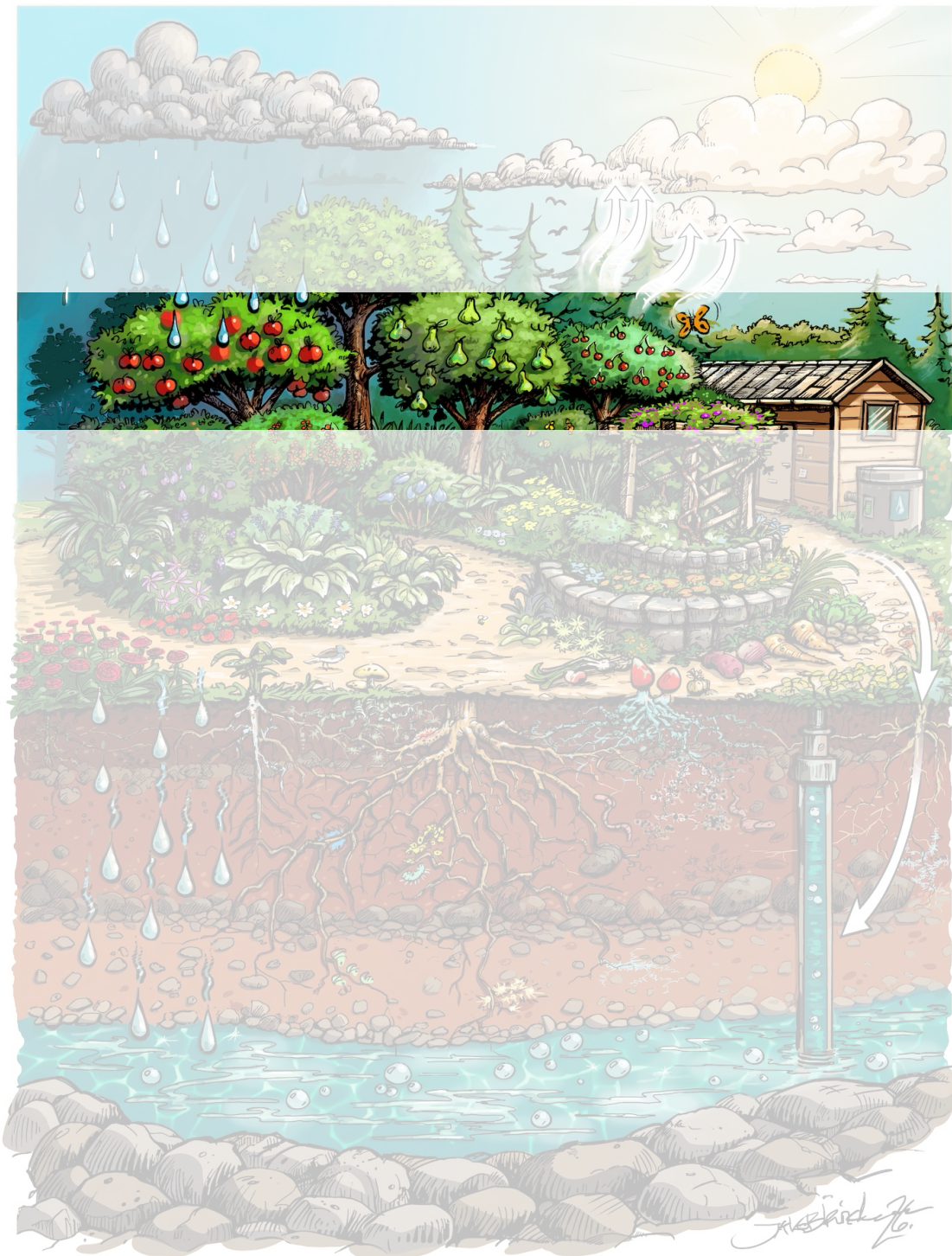


10. august 2026 - første år mine unge træer giver nøddehøst

SMÅ TRÆER

Betegnelsen små træer skal forstås funktionelt. Flere af arterne kan på kraftige grundstammer blive ganske store. Men i madskoven udgør de et lavere, produktivt trælæg under eller mellem enkelte store kronetræer.

Det er især her, størstedelen af den velkendte frugtproduktion foregår. Der bør være tilstrækkelig sol, luft mellem kronerne og adgang til høst. En madskov er ikke vellykket, hvis den bliver så tæt, at frugten ikke modner, og træerne konkurrerer for kraftigt om lyset.



3. Æble

Malus domestica

Kategori: Løvfældende frugttræ

Højde og bredde: Ca. 2–8 meter
afhængigt af grundstamme, sort og
beskæring

Placering: Sol til let halvskygge

Jord: Frugtbar, veldrænet og
fugtighedsbevarende jord

Høst: August–november afhængigt af
sort

Sværhedsgrad: Let til middel

Placering i madskoven: 

Småtræslandet

Madskovsrolle: Kernefrugttræ, langt
sæsonspænd, bestøverplante,
lagringsafgrøde og kulturplante



Kort karakteristik

Æbletræet er efter min vurdering det vigtigste frugttræ i den danske madskov. Det skyldes ikke kun, at æbler kan dyrkes sikkert, men også at sorterne spænder fra tidlige spiseæbler til sene lageræbler, mostæbler og madæbler.

Et enkelt ord som æble dækker over en enorm genetisk og kulinarisk variation. Derfor bør planteplanen spørge: Hvilke funktioner skal de forskellige æbletræer udfylde?

Voksested og jord

Æbler giver bedst afkast i sol, men tåler en vis let skygge. Jorden bør være veldrænet og kunne holde rimeligt på fugt. Stående vintervand er problematisk, mens udtørring under blomstring og frugtudvikling kan reducere høsten.

Vælg et sted med luftbevægelse, men undgå meget udsatte placeringer. Et lukket, fugtigt miljø kan øge problemer med svampesygdomme.

Sorter

Der er mange dygtige avlere, som tilbyder robuste træer og velmagende sorter – både gamle sorter og nyere frembringelser. Derfor vil jeg ikke fremhæve én avler frem for andre. Jeg vil derimod gerne dele den liste, jeg selv er nået frem til efter at have smagt mange forskellige æbler. Det er sorter, jeg ville overveje, hvis jeg skulle plante flere æbletræer med høst gennem en lang sæson og med stor variation i smag og anvendelse

‘Rød ananas’: Tidligste æble, besværlig pga. kort brugssæson. Hård beskæring optimerer udbytte. Smager godt og smager af første danske æbler, ligesom når man har tidlige jordbær.

‘Discovery’: Er også tidlig, smager skønt. Hvis jeg kun skulle plante ét træ, blev det dette.

‘Rød Gråsten’: Høst i september. Smager dejligt af netop tidligt efterår.

‘Summer Red’: Smager virkelig godt, syrligt i smagen. Får dog ret tit frugttræskræft.

‘Rubinola’: Smager godt, mere sødt i det. Er i høj grad skurvresistent.

‘Ingrid Marie’: Et klassisk dansk æble og god til at blive gemt helt indtil december.

‘Filippa’: Kan gemmes længe. Giver ren klar most, som de nok er bedst egnede til. Løsner sig før de er modne, dvs. de skal plukkes eller man skal være vågen mht. opsamling.

‘Elstar’: Krydsning af ‘Golden Delicious’ og ‘Ingrid Marie’. Kan gemmes.

‘Belle de boskoop’: Madæble med meget højt C-vitaminindhold.

‘Cox Orange’: En sen sort, æblet er fast, halvtørt og sødligt med kraftig aroma. Godt spiseæble men egner sig også til bagværk. Afhængig af gode vækstbetingelser.

Hvis jeg skulle begrænse mig til fem sorter: ‘Discovery’, ‘Summer Red’, ‘Rubinola’, ‘Elstar’, ‘Cox Orange’.

Grundstamme og endelig størrelse

Grundstammen bestemmer i høj grad træets størrelse, hvor hurtigt det kommer i bæring, hvor meget støtte det behøver, og hvor robust det bliver på lang sigt.

Et svagtvoksende træ giver hurtig frugt og er nemt at høste, men kræver ofte permanent støtte, vanding og mere omhyggelig pleje. Et kraftigere træ bruger længere tid på at komme i fuld produktion, men kan blive mere selvstændigt og langlivet. Det valg bør træffes ud fra madskovens tidshorisont og ikke kun ønsket om hurtigst mulig høst.

Bestøvning

De fleste æblesorter giver bedst udbytte med en anden passende sort, der blomstrer samtidig. I områder med mange haver er der ofte allerede passende æbletræer i nærheden, men man bør ikke blot tage det for givet.

Plantning og etablering

Plant podestedet tydeligt over jordniveau. Fjern græs omkring træet, vand gennem de første tørre somre, og giv et årligt lag organisk jorddække uden at pakke det op om stammen. Senere kan rodzonen underplantes med et varieret udvalg af andre planter, når det sker med hensyn til træet behov for vand og næring.

Et ungt træ bør ikke presses til at bære en stor høst. Fjern eventuelt størstedelen af frugterne de første år, så energien går til rod og krone.

Pasning

Æbletræer kan beskæres om vinteren for struktur og vækst eller om sommeren for at dæmpe kraftig vækst. Beskær med et klart formål og undgå den automatiske forestilling om, at alle træer skal klippes hvert år.

Tynd en meget tæt frugtsætning. Det kan give større og bedre frugter, mindske risikoen for knækkede grene og reducere tendensen til vekselbæring.

Levetid og udvikling

Et lille træ på svag grundstamme kan give frugt efter få år, men har ofte en kortere funktionel levetid og større afhængighed af støtte. Større træer udvikler sig langsommere, men kan blive vigtige strukturer i haven gennem mange årtier.

Et gammelt æbletræ kan fortsat have stor værdi, selv når udbyttet falder. Hule stammer, ru bark, dødt ved og blomstring giver levesteder og føde til mange organismer.

Høst

Tidlige æbler spises hurtigt. Sene sorter høstes ofte, før de er fuldt spisemodne, og eftermodner under lagring. Æbler er plukkemodne, når de løsner sig ved et let løft og drej, men tidspunktet varierer mellem sorterne.

Min vurdering

Æbletræet er næsten uundværligt. Men jeg synes, man skal være mere ambitiøs end blot at købe én tilfældig sort i et havecenter. I en reel planteplan bør æbler vælges, så høsten fordeles over sæsonen, og så der både er æbler til at spise direkte, til madlavning, most og lagring. Gamle sorter er interessante, men de skal ikke vælges alene, fordi de er gamle. Smag, robusthed, sygdomsmodtagelighed og anvendelse skal være afgørende.

Æbletræer viser også forskellen mellem en frugtplantage og en madskov. Under træerne kan der vokse urter, bunddække og løg. Men stammen skal kunne findes, kronen skal have lys, og frugten skal kunne høstes. Mangfoldighed er ikke det samme som sammenfiltrering.

I Danmark synes vi i nogen grad at have mistet blikket for værdien af at høste fra et træ med gode æbler. Jeg ser ofte æbletræer på offentlige arealer, hvor frugten er til fri afbenyttelse, men alligevel ender næsten alle æblerne på jorden. Selvfølgelig indgår de dér igen som næring og liv i systemet, men det forekommer mig alligevel underligt, at vi ikke i højere grad betragter dem som en reel værdi, vi kan høste og få glæde af.

Rolle og placering i madskoven

Æbletræer hører hjemme i de lyse dele af småtræslandet. De kan stå som spredte hovedtræer med bærbuske og urter omkring sig, men bør ikke klemmes tæt ind under store valnødder eller kastanjer.

Brug

Frisk: Spiseæbler gennem sensommer og efterår.

Lagring: Udvalgte sorter kan gemmes langt ind i vinteren.

Most: En blanding af søde, syrlige og aromatiske sorter giver god most.

Mad: Grød, bagværk, chutney, salater, supper og varme retter.

Konservering: Tørring, fermentering, eddike og henkogning.

EGNE NOTER



Foto: Shutterstock



Der er næppe noget bedre end at ligge i halvskyggen under sit yndlingsæbletræ og kigge på i overfloden.

4. Pære

Pyrus communis

Kategori: Løvfældende frugttræ

Højde og bredde: Ca. 2,5–10 meter
afhængigt af grundstamme

Placering: Solrigt, varmt og gerne beskyttet

Jord: Dyb, frugtbar og veldrænet
jord med rimelig fugt

Høst: August–oktober

Sværhedsgrad: Middel

Placering i madskoven: 🌿

Småtræslaget

Madskovsrolle: Langlivet frugttræ,
efterårsfrugt, lodret struktur og
blomstringsplante



Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Pærepræet er mere aristokratisk at skue end æbletræet. Det kan blive højere, mere opret og væsentligt ældre, og de bedste pærer har en duft, sødme og konsistens, som få andre frugter kan måle sig med.

Til gengæld er pæren ofte mere krævende med hensyn til varme, bestøvning og det præcise høsttidspunkt. Mange pærer skal plukkes hårde og eftermodne inde. Lader man dem hænge, til de virker spiseklare, kan de hurtigt blive melede eller brune indefra. Desuden er mange pærepræer sårbare for diverse sygdomme.

Voksested og jord

Pærer bør have en varm og solrig placering. De blomstrer forholdsvis tidligt og kan rammes af sen frost. En beskyttet placering uden at være indelukket er derfor en fordel.

Jorden bør være dyb og veldrænet. Pære på kvædegrundstamme kræver som regel bedre jord og mere støtte end træer på kraftig pæregrundstamme.

Sorter

Der er mange muligheder, når det gælder valg af sorter. I modsætning til æbler holder jeg det enkelt og anbefaler to sorter, der supplerer hinanden godt.

‘Clara Friis’ er en septemberpære, der skal spises ret hurtigt. Den er lidt sart over for diverse sygdomme, men den smager virkelig godt.

‘Conference’ er en oktoberpære, der kan gemmes og er mere robust. Den er aflang i formen. Skindet er lidt ru, så mange foretrækker at skrælle denne sort.

Grundstamme

Som ved æble bestemmer grundstammen træets størrelse og levetid. Kvædegrundstammer bruges til mindre træer og kan få dem hurtigere i bæring. Kraftige pæregrundstammer giver større og mere langlivede træer, men kræver mere plads og tålmodighed.

Bestøvning

De fleste pærer har gavn af en anden kompatibel sort med samtidig blomstring. Et enkelt træ kan derfor være et dårligt sats, medmindre man ved, at der findes egnede pærepræer i nærheden.

Plantning og etablering

Plant som andre podede frugttræer med podestedet over jorden. Hold rodzonen fri for græs, vand under etablering, og giv støtte efter grundstammens behov.

Pærer kan reagere kraftigt med lange lodrette skud, hvis de beskæres hårdt. Form træet roligt og gradvist.

Levetid og udvikling

Pæretræer på kraftig grundstamme kan blive meget gamle og fortsat bære frugt i en høj alder. Det er derfor et træ, hvor valget mellem hurtig produktion og langsigtet træstruktur bliver særlig tydeligt.

En gammel pære kan udvikle en høj, malerisk krone og blive et af havens mest markante træer. Men det kræver, at man fra begyndelsen giver den plads.

Høst

Pærer skal normalt plukkes, mens de stadig er faste. De eftermodnes indendørs. Høsttidspunktet er afgørende og bør læres for hver sort.

Min vurdering

Pæretræet bør efter min mening med i madskoven, men ikke i samme antal som æble. Pærer har kortere brugsvindue og kan være mere lunefulde. Til gengæld er den velmodne pære en af havens største smagsoplevelser.

Jeg ville prioritere få, velvalgte sorter frem for mange. Mindst én god spise- og eventuelt én mad- eller lagringspære giver mening, hvis bestøvningen skal sikres.

Personligt har jeg gennem årene haft udfordringer med svampesygdomme som pæregitterrust (orange pletter på bladene) og pæreskurv (mørke pletter på frugt og blade). Derfor prioriterer jeg højt at købe nye træer fra erfarne avlere, der lægger vægt på robusthed i deres sortvalg.

Rolle i madskoven

Pæretræet kan danne et lidt højere småtræslag end mange æbler og blommer. Placér det mod nord eller bag lavere træer, så det ikke senere skygger unødigt.

Brug

Frisk: Spises efter korrekt eftermodning.

Mad: Salater, ost, bagværk, grød og varme retter.

Konservering: Henkogning, tørring, chutney og pærecider.

Hårde madpærer: Kan pocheres og bruges i langtidskogte retter.

EGNE NOTER

5. Blomme

Prunus domestica og beslægtede dyrkede blommetyper

Kategori: Løvfældende stenfrugttræ

Højde og bredde: Ca. 3–7 meter afhængigt af grundstamme og sort

Placering: Fuld sol og gerne beskyttet

Jord: Frugtbar, veldrænet og fugtighedsbevarende jord

Høst: Juli–september

Sværhedsgrad: Let til middel

Placering i madskoven: 🌿

Småtræslaget

Madskovsrolle: Produktivt sommerfrugttræ, tidlig blomstring og konserveringsafgrøde



Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Blommetræet kan være næsten overvældende produktivt. I gode år giver et enkelt træ langt mere, end en husholdning kan spise friskt, og derfor bør man allerede ved plantningen tænke over forarbejdning.

Gruppen rummer både mirabeller, sveskeblommer, reineclauder og klassiske blommer. De har forskellige smage, modningstider og anvendelser.

Voksested og jord

Blommer ønsker sol, varme og en jord, der både er veldrænet og ikke tørrer for hårdt ud under frugtudviklingen. Blomstringen kan rammes af frost, og et meget vindudsat sted er uhensigtsmæssigt.

Sorter

Før man planter et blommetræ, er det værd at have prøvesmagt nogle sorter, så det rammer lige præcis det, man kan lide. Jeg har to favoritter, der supplerer hinanden godt, hvad angår såvel høstidspunkt som smag.

‘Opal’: Tidlig høst omkring midten af august. Rødbrøget og saftig.

‘Victoria’: Rødgule blommer med god aromatisk smag. Høstes omkring midten af september.

Bestøvning

Nogle sorter er selvfertile, andre kræver en bestøversort. Det skal undersøges på sortsniveau. Selv selvfertile sorter kan i nogle tilfælde give bedre høst med en anden kompatibel sort i nærheden.

Plantning og etablering

Plant med god afstand. Blommer kan udvikle tætte kroner og mange frugter. Sørg for støtte, vanding og en græsfri rodzone under etableringen.

Pasning

Blommer og andre stenfrugter bør som hovedregel beskæres i vækstsæsonen og ikke midt om vinteren, fordi sommersnit reducerer risikoen for visse sygdomme.

Tynd meget kraftig frugtsætning, så grenene ikke knækker, og de resterende frugter får bedre størrelse og kvalitet.

Levetid og udvikling

Blommetræer er ofte hurtigere til at komme i bæring end de store pære- og nøddetræer. Til gengæld er de normalt ikke lige så langlivede.

De kan også danne rodskud, afhængigt af grundstammen. Det kan være en fordel, hvis man ønsker et mere selvfornyende krat, men et problem i en stramt disponeret have.

Høst

Pluk modne blommer nænsomt. De holder ikke længe friske og bør spises eller forarbejdes hurtigt. Høst gerne over flere omgange, fordi hele træet ikke nødvendigvis modner samtidigt.

Min vurdering

Blommer hører hjemme i madskoven, men man bør vælge sort ud fra anvendelsesmulighederne. En meget produktiv blomme kan blive en byrde, hvis frugten hverken smager godt nok frisk eller egner sig til de ting, man anvender i køkkenet.

Jeg prioriterer en tidlig spisesort og en senere sort, der er god til grød, marmelade, tørring eller bagning. Et enkelt velvalgt blommetræ kan være mere værd end tre tilfældige.

Personligt er jeg meget begejstret for blommesaft, når der er overflod. Den har den smukkeste farve og smager virkelig dybt og på sin egen særlige måde af sensommer og tidligt efterår.

Rolle og placering i madskoven

Placér blommetræet lyst og med luft omkring kronen. Det kan stå sammen med lave bærbuske og urter, men rodskud, høst og nedfaldsfrugt bør tænkes ind.

Brug

Frisk: Spises direkte ved fuld modenhed.

Konservering: Marmelade, chutney, henkogning og frysning.

Tørring: Særligt sveskeblommer.

Mad: Grød, bagværk, saucer og syrlige tilbehør.

Drikke: Saft, vin og spiritus.

EGNE NOTER

6. Kirsebær

Prunus avium og *Prunus cerasus*

Kategori: Løvfældende stenfrugttræ

Højde og bredde: Ca. 2,5–12 meter
afhængigt af art, grundstamme og
sort

Placering: Fuld sol og god
luftbevægelse

Jord: Veldrænet, frugtbar jord

Høst: Juni–august

Sværhedsgrad: Middel

Placering i madskoven: 🌿

Småtræslandet

Madskovsrolle: Tidlig

sommerfrugt, blomstringstræ,
fugleføde og konserveringsfrugt



Kort karakteristik

Kirsebær opdeles groft i sødkirsebær og surkirsebær. Sødkirsebær spises især friske, mens surkirsebær er fremragende i køkkenet og ofte mere anvendelige til syltning, saft og bagværk.

Træet kan være overordentlig smukt i blomstring. Høsten deles dog ofte med fuglene, og det skal man enten acceptere eller planlægge imod.

Voksested og jord

Kirsebær skal have lys og veldrænet jord. De mistrives i tung, våd jord og bør ikke stå indelukket mellem tætte buske. Sødkirsebær kan blive store. Surkirsebær er ofte mindre og kan i en almindelig have være lettere at indpasse, f.eks. i et hegn.

Sorter

Af sødkirsebær har jeg fået smagt mig hen på to yndlingssorter:

‘Stella’ har mørkerøde bær, fast og saftigt frugtkød og en rig, sød smag. Den høstes i slutningen af juli og egner sig både til at spise direkte og til madlavning. Det faste frugtkød gør den efter min erfaring også velegnet til frysning.

‘Sunburst’ har store, mørkerøde bær, der er bløde og saftige. Smagen er mere udpræget sød og uden megen syrlighed. Den høstes lidt tidligere, fra midten til slutningen af juli. For mig er den klart bedst frisk, både direkte fra træet og til juice eller råsaft. Til gengæld synes jeg, at den koger for meget ud og mangler smagsmæssig nuance efter frysning.

Surkirsebær har jeg ikke tilstrækkelig erfaring med til at have personlige præferencer. Blandt de sorter, jeg er stødt på i dansk dyrkning, er ‘Stevnsbær’ og ‘Kelleriis 16’.

Grundstamme og bestøvning

Grundstammen har stor betydning for størrelsen. Der findes både kraftige og også meget svagtvoksende træer, som kan dyrkes i store krukke.

Nogle moderne sødkirsebær er selvfertile, mens andre kræver en kompatibel bestøver. Surkirsebær er ofte selvfertile, men sorten skal undersøges konkret.

Pasning

Beskær som andre stenfrugter i vækstsæsonen. Hold kronen åben uden at fjerne unødigt meget. Store beskæringssår bør undgås.

Beskyttelse mod fugle kan være nødvendig, men et stort træ er svært at nette. Det taler for at vælge en størrelse og træform, der svarer til, hvor meget man reelt ønsker at beskytte og høste.

Levetid og udvikling

Sødkirsebær kan udvikle sig til store, høje træer. Det er derfor misvisende automatisk at regne kirsebær blandt små træer uden at kende grundstammen.

Ældre træer kan få stor biodiversitetsværdi, også når de ikke længere giver maksimal høst.

Høst

Kirsebær plukkes fuldmodne. De eftermodner ikke som pærer. Frugterne holder kort og bør køles eller forarbejdes hurtigt.

Min vurdering

Kirsebær er et træ, man planter både for frugten og for skønheden. Men det kræver realisme. Fuglene opdager ofte frugterne før mennesker, og store træer er vanskelige at høste.

Jeg har respekt for surkirsebær som køkkenafgrøde. De kan give saft, syltning og desserter med en intensitet, som sødkirsebær ikke har.

Rolle og placering i madskoven

Kirsebær skal placeres i den lyse, luftige del af småtræslaget. Undgå at plante meget tætte buske helt ind til stammen.

Brug

Sødkirsebær: Friske, tørrede eller frosne.

Surkirsebær: Saft, kompot, syltning, kirsebærsauce, bagværk og likør.

Blomstring: Vigtig æstetisk og insektmæssig værdi.

EGNE NOTER

7. Morbær

Morus nigra, *Morus alba* og hybrider

Kategori: Løvfældende frugttræ

Højde og bredde: Ca. 4–10 meter, undertiden større

Placering: Fuld sol, varmt og beskyttet

Jord: Veldrænet, gerne frugtbar jord

Høst: Juli–september

Sværhedsgrad: Middel

Placering i madskoven: 🌿

Småtræslandet

Madskovsrolle: Langlivet bærtræ, sommerfrugt, skygge træ og samlingssted



Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Morbær er en mellemtung mellem træ og bærplante. Frugterne ligner aflange brombær, men vokser på et træ og kan være dybt aromatiske.

Sort morbær forbindes ofte med den bedste og mest komplekse smag, men kan være langsomt voksende og kræve et varmere voksested end hvid morbær og forskellige hybrider. De kan til gengæld være kraftigere og mere hårdføre, men frugtkvaliteten varierer.

Voksested og jord

Morbær skal have varme og sol for at modne frugterne godt. Et beskyttet sted, eksempelvis ved en syd- eller vestvendt mur, kan være en fordel i kølige områder.

Jorden skal være veldrænet. Når træet først er etableret, kan det være forholdsvis robust.

Sorter

Der er såvel hvide som sorte morbær. De to planteskoler, jeg har frekventeret om sortvalg, angiver som hvide robuste sorter 'Mulle' eller 'Tatarica', mens sorte bær kan være 'Illinois Everbearing' eller 'Black Beauty'.

Plantning og etablering

Unge træer kan være følsomme over for hård frost og vind. Sørg for rolig etablering og undgå unødvendig beskæring. Det er værd at huske, at modne morbær farver kraftigt og derfor ikke bør falde på lyse terrasser, biler eller gangarealer.

Pasning

Morbær bør beskæres sparsomt. Det kan som valnød bløde fra sår, og beskæring udføres bedst fra efterår til tidlig vinter frem for senvinter eller forår.

Levetid og udvikling

Morbær kan være langsomt i begyndelsen, især sort morbær, men udvikler sig over tid til et bredt og karakterfuldt træ. Det kan leve meget længe.

Det er ikke et træ for den utålmodige, men et fremragende træ i et generationsperspektiv. Det etablerer sig langsomt, mens udbyttet og skønheden tiltager med årene.

Høst

Bærrene er meget bløde ved modenhed. De kan plukkes forsigtigt eller rystes ned på et rent klæde. De holder kort og bør spises eller forarbejdes samme dag.

Min vurdering

Morbær er efter min vurdering et af de mere spændende træer i den danske madskov, fordi det tilfører både karakter og en påmindelse om flygtighed. Bærrene er allerbedst, når man spiser dem direkte fra træet, ja de er næsten skamfuldt gode.

Jeg ville dog kun plante et navngivet træ med kendt frugtkvalitet. Et frøformeret morbær kan kræve mange års ventetid, før man opdager, om frugterne er værd at spise.



Foto: Pixabay



Foto: Pixabay

Brug

Frisk: Meget modne bær direkte fra træet.

Konservering: Marmelade, saft, kompot og frysning.

Tørring: Især nogle typer hvid morbær.

Mad: Desserter, yoghurt, bagværk og frugtsaucer.

Rolle og placering i madskoven 🌿

Morbær kan med tiden blive et bredt småtræ eller mellemstort kronetræ, især hvis det får sol, varme og god plads. Placér det gerne, hvor man kan opholde sig og spise direkte fra træet, men hvor nedfaldsfrugt ikke gør skade.

EGNE NOTER

8. Hassel

Corylus avellana, *Corylus maxima*
og dyrkede sorter

Kategori: Stor løvfældende busk
eller lille flerstammet træ

Højde og bredde: Typisk 3–6
meter, men kan blive større

Placering: Sol til halvskygge

Jord: Almindelig, frugtbar og
veldrænet jord

Høst: September–oktober

Sværhedsgrad: Let

Placering i madskoven: 🌿

Småtræslaget / øvre busklag

Madskovsrolle: Kerne-
nøddeplante, læplante, flerstammet
struktur, stævningsplante og
dyreføde



Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Hassel er en af de mest oplagte vedplanter i en dansk madskov og for mange dyrkere langt mere realistisk end eksotiske nøddetrær.

Den kan dyrkes som stor busk, flerstammet lille træ, hæk eller stævningsplante. Det gør den usædvanlig fleksibel. Nødderne er værdifulde, men konkurrencen med egern, mus og hasselnøddeborer kan dog være betydelig.

Voksested og jord

Hassel trives i sol eller halvskygge og i de fleste fugtighedsbevarende, veldræned jorde. Den kan også klare kalkholdig jord. Mest sol giver normalt den bedste nøddeproduktion.

Plantning og etablering

Plant gerne flere sorter. Hold området omkring nye planter fri for græs og vand under tørre perioder.

Hassel kan plantes som enkeltbuske eller i en løs række, men bør ikke stå så tæt, at de med tiden danner en mørk mur, medmindre det netop er formålet.

Bestøvning

Hassel er vindbestøvet. Hanrakler og hunblomster kan være aktive på lidt forskellige tidspunkter, og flere kompatible sorter giver større sikkerhed for nødder.

Pasning

Ældre grene kan fjernes ved basis, så busken løbende forynges. Alternativt kan hassel stævnes, hvor alle stammer skæres ned med flere års mellemrum.

Stævning giver lange, lige hasselstænger, som kan bruges til stativer, flet, hegn og plantestøtter. Man ofrer dog midlertidigt nøddeproduktionen på de nedskårne stammer.

Levetid og udvikling

Den enkelte stamme er ikke nødvendigvis meget langlivet, men rodsystemet kan forny busken gennem meget lang tid. Hassel repræsenterer derfor en anden form for generationsplante end f.eks. valnød, idet den ikke har én monumental stamme, men en levende bestand, der kan forynges igen og igen.

Høst

Nødderne høstes, når haserne gulner og nødderne løsner sig. Høst gerne lige før eller umiddelbart efter naturligt fald, hvis dyrene ellers tager dem.

Tør nødderne luftigt og kontrollér dem for larver og tomme skaller.

Min vurdering

Hvis man ønsker nødder i en almindelig dansk have, ville jeg begynde med hassel. Den er mere realistisk, hurtigere og lettere at indpasse end valnød og ægte kastanje.

Men man skal ikke love sig selv store skåle med nødder uden videre. Dyrene er hurtige, og nogle år er udbyttet begrænset. Hassel har dog så mange andre funktioner – læ, brugbare stænger, tidlig blomstring, struktur og biodiversitet – at den er værdifuld selv i middelmådige nøddeår.

Jeg ville placere den omhyggeligt. En hasselbusk, der får frit spil, er ikke lille. Den kan blive massiv og skygge meget mere, end man forestiller sig ved plantningen.

Rolle og placering i madskoven

Hassel passer godt i kanten, mod nord, som lægivende gruppe eller som overgang mellem store træer og lavere buske. Ved regelmæssig stævning kan lysforholdene styres.

Brug

Nødder: Friske, ristede, bagte og malede.

Nøddesmør: Kan blendes til hasselnøddesmør.

Bagværk: Kager, brød, konfekt og desserter.

Stænger: Plantestativer, flet, hegn og mindre konstruktioner.

Rakler: Har især økologisk og æstetisk værdi meget tidligt på året.



Foto: Pixabay

EGNE NOTER

9. Mandel

Prunus dulcis

Kategori: Mindre løvfældende nøddetræ / stenfrugttræ

Højde og bredde: Ca. 3–6 meter

Placering: Fuld sol, meget varmt og beskyttet

Jord: Veldrænet, gerne let og kalkholdig jord

Høst: September - oktober, hvis nødderne når at udvikles

Sværhedsgrad: Krævende under danske forhold

Placering i madskoven: 🌿 Småtræslaget

Madskovsrolle: Eksperimentelt nøddetræ, meget tidlig blomstring og prydræ



Kort karakteristik

Mandel er tæt beslægtet med fersken og dyrkes for kernen inde i frugtens sten. Træet kan godt overleve i Danmark på et lunt sted, men overlevelse og stabil nøddeproduktion er to forskellige ting.

Den meget tidlige blomstring er både træets skønhed og dets svaghed. Blomsterne kan komme, mens der stadig er betydelig risiko for frost, og selv et sundt træ kan derfor stå uden afgrøde.



Foto: Pixabay

Voksested og jord

Mandel kræver den varmeste og mest solrige placering i madskoven. En sydvendt mur, gårdhave eller anden varmeakkumulerende placering er oplagt.

Jorden skal være veldrænet. Våd vinterjord er langt mere problematisk end mager og tør jord.

Sorter

'Robijn' eller 'Palatina' er blandt de sorter, jeg er stødt på som mulige til dyrkning i Danmark på grund af deres relativt gode hårdførhed.

Bestøvning

Nogle mandelsorter er selvfertile, mens andre kræver en anden sort. Det er vigtigt at vælge en sort, der både er nogenlunde senblomstrende, hårdfør og selvfertil eller har en egnet bestøver.

Plantning og pasning

Mandel kan espalieres som vifte mod en varm mur, hvilket både giver ekstra varme og gør det muligt at beskytte blomsterne i kortvarige frostperioder. Beskær i vækstsæsonen som andre stenfrugter og undgå store vintersnit.

Levetid og udvikling

Mandel kommer potentielt tidligere i bæring end de store nøddetræer, men afgrøden vil være langt mere vejrafhængig. Et træ kan blomstre overdådigt i mange år uden at levere en tilsvarende stabil høst.

Høst

Når frugterne modner, tørrer det ydre frugtkød ind og åbner sig omkring stenen. Stenene samles, tørres og knækkes, hvorefter mandelkernen tages ud.

Kun kendte spisemandelsorter bør anvendes. Bitre mandler kan indeholde betydelige mængder cyanogene stoffer og skal ikke behandles som almindelige spisemandler.

Min vurdering

Mandel skal med, fordi den faktisk kan vokse i Danmark, og fordi det er rimeligt at afprøve, hvor langt vi kan komme med de rette sorter og mikroklimaer.

Men vurderingen skal være helt ærlig: Det er ikke en sikker dansk nøddeafgrøde. Den må ikke få samme status som hassel. Jeg ville se den som et velbegrunder eksperiment og som et smukt træ, hvor eventuelle mandler er en gevinst – ikke noget, husholdningen planlægger sin selvforsyning efter.

At jeg har medtaget træet, skyldes dels den opmærksomhed, mandel har fået i permakulturmiljøer, dels mine egne rejser sydpå, hvor jeg altid har været betaget af træet – både i blomst og med frugt. I en kort periode i 1980'erne arbejdede jeg endda som mandelplukker i en kibbutz. Her spiste vi de friske mandler kort efter høst: bløde, saftige, milde og næsten mælkeagtige i smagen. Den slags erindringer sætter sig som dyrkelyst.



EGNE NOTER

Rolle og placering i madskoven 🌿

Mandel bør stå i madskovens varmeste niche, ikke midt i et fugtigt og halvskygget system. En mur eller anden varmelagrende struktur kan være en stor fordel.

Brug

Kerner: Anvendes som almindelige mandler, hvis sorten er sikker og sød.

Friske grønne mandler: Bruges i nogle madkulturer, men kræver præcis viden om sort og modenhed.

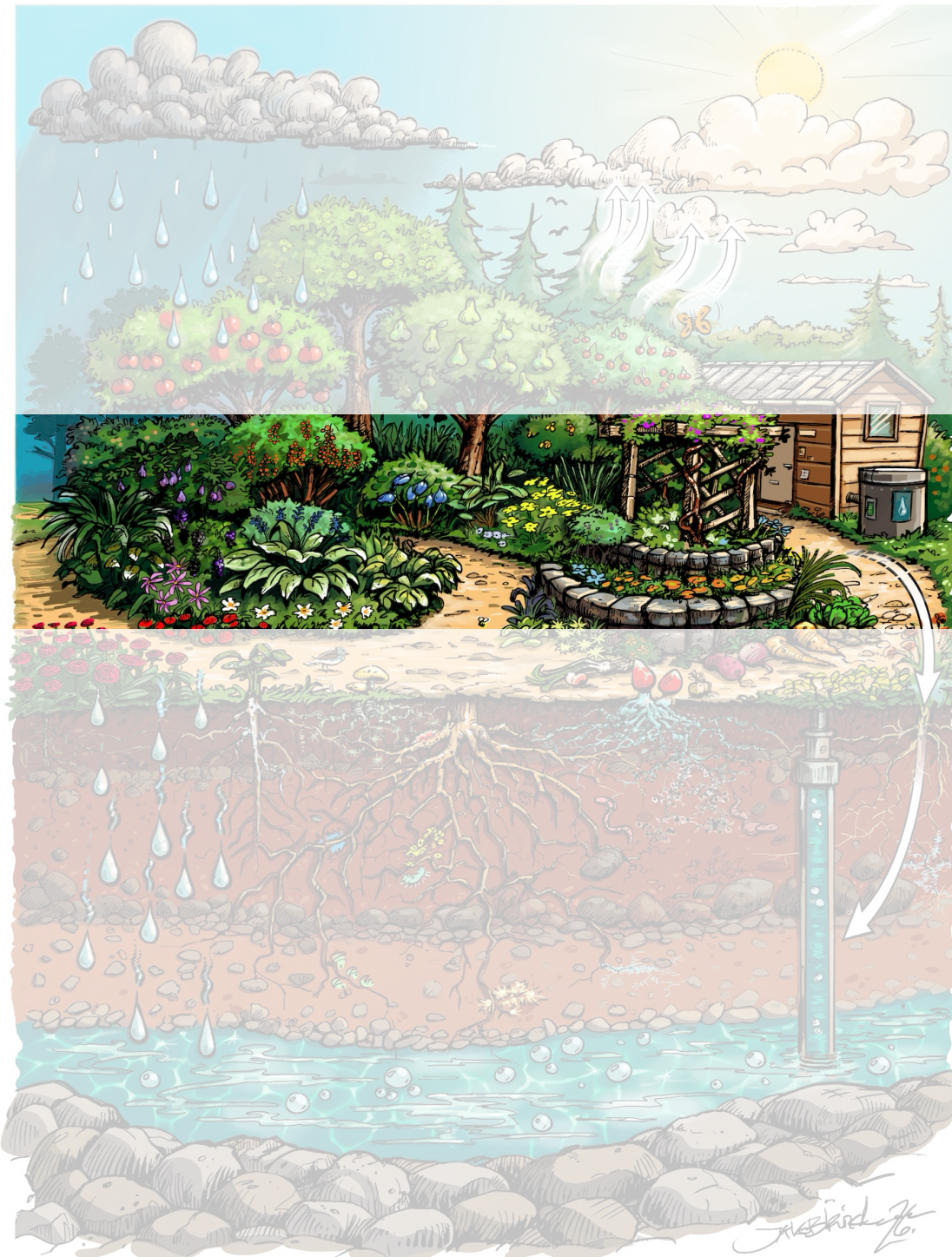
Blomstring: Stor pryde- og insektværdi meget tidligt på året.

Bemærk: Bitre eller ukendte mandelkerner bør ikke spises.

BUSKLAGET

Busklaget kan være et af madskovens mest produktive lag. Bærbuske kommer tidligere i bæring end store træer, er lettere at høste og kan placeres i overgangen mellem sol og halvskygge.

Men buske skal ikke blot puttes ind i alle ledige mellemrum. De vokser sammen, nogle sender rodskud, og mange giver kun god frugt, hvis de fortsat får lys. Busklaget bør derfor tegnes som et selvstændigt lag og ikke som restbeplantning under træerne.



10. Aronia

Aronia melanocarpa

Kategori: Løvfældende frugtbusk

Højde og bredde: Ca. 1,5–2,5 meter

Placering: Sol til halvskygge

Jord: Meget tolerant; bedst i fugtighedsbevarende, veldrænet jord

Høst: August–september

Sværhedsgrad: Meget let

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget

Madskovsrolle: Robust bærbusk, læ, efterårsfarve, fugleføde og forarbejdningsbær



Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Aronia er en af de mest robuste frugtbuske. Den blomstrer hvidt, får mørke bær og har meget stærke røde efterårsfarver.

Busken er produktiv, men bærrenes tørre, sammensnerpende smag betyder, at de sjældent er den store spiseoplevelse direkte fra busken. De kommer langt bedre til deres ret i saft, marmelade, fermentering og blandinger med sødere frugt.

Voksested og jord

Aronia klarer både sol og halvskygge og er tolerant over for forskellige jordtyper. Mest sol giver typisk bedst modning og farve.

Den kan sende rodskud og med tiden danne en bredere bestand. Rodskuddene er normalt langt lettere at styre end hos f.eks. brombær eller havtorn, men bør alligevel tænkes ind i placeringen.

Plantning og pasning

Plant enkeltvis eller som løs hæk. Busken kræver kun lidt beskæring. Fjern enkelte gamle grene ved basis, hvis den bliver meget tæt og uproduktiv i midten.

Levetid og udvikling

Aronia etablerer sig forholdsvis hurtigt og kan give bær efter få år. Over tid bliver den tæt og flerstammet. Den kan forynges ved at fjerne ældre stammer.

Høst

Bærrene bliver mørke før de nødvendigvis er fuldt modne. Lad dem gerne hænge, til smagen er mindre skarp, men hold øje med fuglene.



Foto: Pixabay

Min vurdering

Aronia er en fremragende madskovsplante funktionelt. Den er stabil, smuk og meget anvendelig i mange træ- og buskblandinger, blandt andet fordi den kan tåle halvskygge. Dens sæsonudtryk varierer smukt.

Kulinarisk skal man vide, hvad man vil med den. Jeg vælger den især som bær til saft.

Rolle og placering i madskoven 🍇

Aronia kan bruges i solrige kanter, som lav læplantning eller i en blandet bærhæk. Den tåler mere halvskygge end mange andre frugtbuske.

Brug

Saft: Blandes gerne med æble eller andre søde frugter.

Marmelade: Giver farve og syre.

Tørring: Kan tørres og bruges i små mængder.

Fermentering: Vin, eddike og fermenterede drikke.

Frisk: Bedst meget moden og eventuelt efter frost eller frysning.

EGNE NOTER

11. Blåbær

Vaccinium corymbosum og andre dyrkede blåbærtyper

Kategori: Løvfældende surbundsbusk

Højde og bredde: Ca. 1–2 meter

Placering: Sol til let halvskygge

Jord: Sur, humusrig, fugtig og veldrænet jord

Høst: Juli–september

Sværhedsgrad: Middel til krævende

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget

Madskovsrolle: Surbunds-bær, lang høstsæson, efterårsfarve og lav buskstruktur



Kort karakteristik

Blåbær er ikke en busk, man bør plante i almindelig havejord og håbe det bedste med. Den kræver sur jord og et rod miljø, der adskiller sig markant fra de fleste frugtræers.

Når forholdene er rigtige, kan buskene give smukke, velsmagende bær over en lang periode. Når forholdene er forkerte, står de med gullige blade, dårlig vækst og få bær.

Voksested og jord

Jorden skal være sur, humusrig og jævnt fugtig uden at være vandmættet. Kalkholdigt vand og jord med høj pH giver problemer med optagelse af blandt andet jern.

Det giver ofte mening at samle blåbær i et særskilt surbundsområde frem for at sprede dem ud mellem planter med helt andre jordkrav.

Bestøvning

Mange sorter kan sætte bær alene, men flere sorter med overlappende blomstring giver ofte større bær og bedre udbytte.

Plantning og pasning

Brug surt organisk materiale og regnvand, hvor ledningsvandet er kalkrigt. Dæk jorden med nåle, bark, blade eller andet passende materiale, og undgå kalk og almindelig husdyrgødning tæt ved planterne.

Beskæring består primært i at fjerne enkelte gamle grene, når busken er veletableret.

Levetid og udvikling

Blåbær kan blive gamle og produktive buske, hvis jordmiljøet bevares. Det er ikke nok at fylde et plantehul med surbunds jord én gang. Omgivelsernes jord og vand vil over tid påvirke pH, så surbunds zonen skal vedligeholdes.

Høst

Bærrene er ikke nødvendigvis modne, blot fordi de er blevet blå. Lad dem sidde nogle dage efter farveskiftet, så de udvikler fuld sødme.

Min vurdering

Blåbær er med den rette jord fremragende, men de kræver typisk en plads med et lille specialesystem inde i madskoven. Har man naturligt sur jord, er de næsten selvskrevne. Har man ikke, bør man overveje, om man vil vedligeholde de særlige forhold år efter år.

Alternativet er honningbær, som ikke kræver sur jord og på mange måder er mere robust.

Selv om jeg i dag har blåbærbuske i haven – 'Patriot', 'Bluecrop' og 'Brigitta Blue', holder jeg stadig fast i en tradition, jeg sætter stor pris på: Familie- og venneaftaler om bærplukning i naturen. Der er noget særligt ved at opsøge de steder, hvor blåbærrene vokser vildt, og lade høsten blive en del af oplevelsen.

Ved Vesterhavet er bærrene ofte små, og det kræver både tid og tålmodighed at fylde en skål. Til gengæld har de en helt særlig smag. For mig rummer de essensen af klitterne – salt, sand, vind og sensommer samlet i de små mørke bær. Den smag findes ingen andre steder. Og når de bagefter spises helt friskplukkede til pandekager, bliver det en kulinarisk oplevelse, man husker.

Rolle og placering i madskoven 🍷

Blåbær bør stå i en samlet lys surbundsломme, gerne med andre planter, der kræver sur jord. De passer dårligt i kraftigt gødet jord.

Brug

Frisk: Direkte fra busken.

Frysning: Bevarer anvendeligheden godt.

Mad: Morgenmad, smoothie, salat, bagværk og desserter.

Konservering: Marmelade, saft og tørring.

I Rold Skov er oplevelsen en anden. Her er bærrene som regel større, de har stået mere beskyttet, og de smager på en måde, jeg forbinder med den danske skovbund. Måske præges vores smagsoplevelse også af de steder, vi har plukket dem, og de mennesker, vi deler turen med. Men netop det er efter min mening en væsentlig del af glæden ved at sanke. Naturen giver, udover selve råvarerne, også minderne, der følger med, når man har høstet dem.



EGNE NOTER

12. Bærmispel

Amelanchier alnifolia, *Amelanchier lamarckii*
og beslægtede arter

Kategori: Stor løvfældende busk eller lille træ

Højde og bredde: Ca. 2–6 meter afhængigt af art og sort

Placering: Sol til halvskygge

Jord: Almindelig, veldrænet og fugtighedsbevarende jord

Høst: Juni–juli

Sværhedsgrad: Let

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget / overgang til småtræslaget

Madskovsrolle: Tidligt bær, blomstring, efterårsfarve, fugleplante og flerstammet struktur

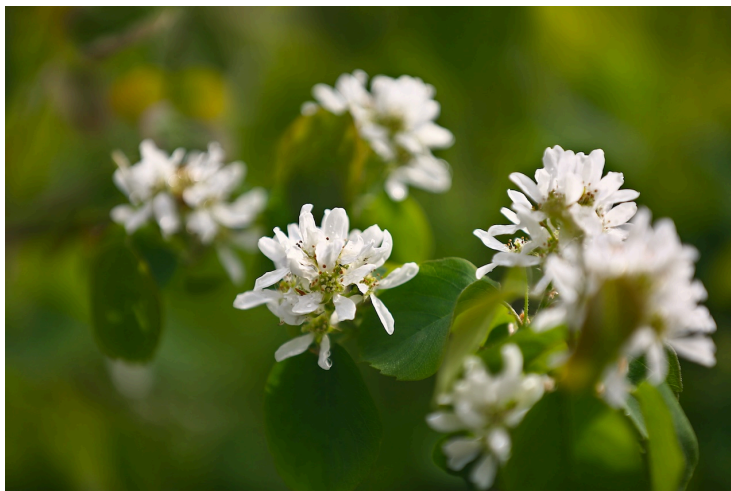


Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Bærmispel er både prydblade og frugtplante. Den blomstrer hvidt om foråret, giver blåviolette bær tidligt på sommeren og får ofte fine efterårsfarver.

Bærrene har en mild, sød smag, undertiden med mandel- eller marcipanagtige noter fra frøene. Frugtkvalitet og størrelse varierer betydeligt mellem arter og sorter, og derfor bør man vælge en sort, der faktisk er udviklet til frugtproduktion. En planteskole med erfaring i spiselige sorter bør kunne rådgive om valget.

Voksested og jord

Bærmispel er tolerant og kan vokse i både sol og halvskygge. Mest sol giver som regel bedst frugtmodning. Jorden bør være veldrænet og ikke ekstremt tør.

Bestøvning

Mange sorter er selvfertile, men flere planter kan forbedre udbyttet. Fuglene er særdeles opmærksomme på frugterne.

Plantning og pasning

Busken kan dyrkes flerstammet eller formes som et lille træ. Fjern ved behov enkelte gamle stammer ved basis. Nogle typer danner rodskud og kan udvikle en bredere gruppe.

Levetid og udvikling

Bærmispel vokser forholdsvis hurtigt og giver frugt tidligere end de store træer. Med tiden kan den blive en markant busk eller et mindre træ, så placér den ikke helt forrest i et lavt bærbed.

Høst

Bærrene modner over en kort periode og bør plukkes mørke og bløde. Fuglenet kan være nødvendigt, hvis man vil have en egentlig høst.

Min vurdering

Bærmispel fortjener en langt mere fremtrædende plads i danske spiselige haver. Den er robust, smuk og giver bær på et tidspunkt, hvor hovedparten af frugtbuskene endnu ikke er modne.

Men her er sortsalget afgørende. Mange bærmispel sælges som pryddplanter, og bærrene kan være små og næsten umulige at nå før fuglene. Jeg ville vælge en navngivet frugtsort fra en erfaren planteskole.

Rolle og placering i madskoven 🍷

Bærmispel fungerer godt i overgangen mellem buske og små træer, i kanten eller som spredt flerstammet struktur. Den kan give let skygge til lavere planter uden nødvendigvis at danne et meget tungt kronetag.

Brug

Frisk: Direkte fra busken.

Bagværk: Tærter, muffins og pandekager.

Konservering: Marmelade, saft, tørring og frysning.

Blanding: God sammen med mere syrlige bær.

EGNE NOTER

13. Figen

Ficus carica

Kategori: Løvfældende frugtbusk eller lille træ

Højde og bredde: Ca. 2–5 meter under danske forhold

Placering: Fuld sol, varmt og meget beskyttet

Jord: Veldrænet jord; moderat rodtrum kan fremme frugtsætning

Høst: August–oktober i gode år

Sværhedsgrad: Middel

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget / småtræslandet

Madskovsrolle: Varmekrævende specialfrugt, murplante, arkitektonisk løv og sensommerafgrøde



Kort karakteristik

Figen er botanisk og visuelt noget helt andet end de nordiske bærbuske. Den giver store, håndformede blade og kan skabe en næsten sydlandsk stemning.

I Danmark er sort og placering helt afgørende. Vælg en selvertil type, der ikke behøver den særlige figenhveps, som ikke er en pålidelig del af danske dyrkningsforhold.

Voksested og jord

Den bedste placering er syd- eller vestvendt, varm og beskyttet. Sol og varme er afgørende for modning.

Figen tåler tørke, når den er etableret, men frugtudviklingen kan lide ved alvorlig udtørring. Meget rig jord og ubegrænset rodplads kan give kraftig bladvækst på bekostning af frugt.

Plantning og pasning

Plant gerne ved en varm mur. Et begrænset rodvolumen, for eksempel med sten eller fliser omkring rodzonen, kan efter sigende dæmpe væksten og fremme frugtsætningen.

Beskær forsigtigt om foråret, når eventuelle frostskafer kan vurderes, og udtynd enkelte kraftige skud om sommeren.

Levetid og udvikling

Figen kan vokse hurtigt og blive en bred busk. Hårde vintre kan fryse grene tilbage, men rodsystemet kan overleve og skyde igen.

Frugter dannes i flere udviklingstrin, og de små frugtanlæg, der skal overvinde, er vigtige for næste års hovedafgrøde. Meget sen frugt, der ikke når at udvikles, fjernes normalt.

Høst

Figner høstes, når de er bløde, hænger let ned, og skallen eventuelt begynder at revne. De eftermodner dårligt efter plukning.



Foto: Shutterstock

Min vurdering

Figen bør med, fordi den på gode placeringer kan give en reel høst i Danmark, og den tager sig smukt og eksotisk ud i bladene. Men bemærk, at forskellen mellem én have og en anden er enorm. Ved en varm mur kan den være gavmild. På en åben, vindblæst plads kan den primært blive en løvplante.

Rolle og placering i madskoven 🌿

Figen hører hjemme i den varmeste randzone, ved bygninger, mure eller andre varmeakkumulerende elementer. Den passer ikke nødvendigvis ind i madskovens kølige, fugtige midte.

Brug

Frisk: Spises fuldmoden direkte fra planten.

Mad: Salater, ost, tærter og varme retter.

Konservering: Marmelade, chutney og tørring.

EGNE NOTER

14. Honningbær

Lonicera caerulea

Kategori: Løvfældende frugtbusk

Højde og bredde: Ca. 1–1,8 meter, enkelte typer større

Placering: Sol til let halvskygge

Jord: Almindelig, frugtbare og veldrænet jord med rimelig fugt

Høst: Maj–juni

Sværhedsgrad: Let

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget

Madskovsrolle: Meget tidligt bær, hårdfør busk, bestøverplante og sæsonforlænger



Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Honningbær, også kaldet haskap, er en oplagt madskovsbusk. Den giver aflange blå bær meget tidligt, ofte før de fleste andre buskbær. Busken er meget vinterhårdfør, forholdsvis let at dyrke.

Voksested og jord

Honningbær trives i sol eller let skygge og i de fleste frugtbare, veldrænedede jorde. Den må ikke tørre hårdt ud under blomstring og frugtudvikling.

Bestøvning og sorter

Plant mindst to genetisk forskellige, kompatible sorter med overlappende blomstring. En række sorter markedsføres som par, men det vigtigste er overlappende blomstring.

Man kan plante den i grupper på to eller flere for at sikre god bestøvning. Jeg har først for nyligt plantet mine første honningbær-buske og har derfor endnu ikke tilstrækkelig egen erfaring til at anbefale bestemte sorter. I min egen research er jeg især stødt på følgende:

‘Aurora’: Store, søde bær og relevant som bestøversort for flere andre sorter.

‘Boreal Blizzard’: Storfrugtet sort med søde, aromatiske bær.

‘Boreal Beast’: Storfrugtet sort, som blandt andet dyrkes sammen med andre sorter i Boreal-serien.

‘Vostorg’: Opret vækst og store, sød-syrlige bær.

Plantning og pasning

Busken kræver kun lidt beskæring de første år. Senere fjernes enkelte ældre grene ved basis for at skabe lys og forny væksten.

Blomsterne kommer meget tidligt og tåler forholdsvis meget kulde, men bestøvende insekter skal være aktive, hvis afgrøden skal blive god.

Levetid og udvikling

Honningbær udvikler sig til en tæt, lidt uregelmæssig busk. Den kommer forholdsvis hurtigt i bæring og kan blive stående og producere i mange år.

Høst

Bærrene bliver blå, før de nødvendigvis er søde. Lad dem hænge længere end det første farveskift. Nogle sorter slipper bærrene let, mens andre skal plukkes.

Fugle kan tage en stor del af høsten, så net er nødvendigt, hvis man selv har planer med bærrene.

Min vurdering

Honningbær bør med som kerneplante, især fordi den udfylder et hul i sæsonen. Den leverer frugt, mens resten af bærhaven stadig først er på vej.

Smagen varierer meget. Nogle sorter er søde og aromatiske, andre temmelig syrlige eller bitre. Jeg ville derfor være kræsken med sorten og hellere plante to eller tre gode sorter end mange tilfældige.

Rolle og placering i madskoven 🍓

Honningbær passer i den lyse del af busklaget og kan med fordel stå tæt på stier, fordi bærrene modner tidligt og skal følges tæt.

Brug

Frisk: Bedst fuldmodne.

Frysning: Meget velegnet.

Konservering: Marmelade, kompot, saft og sirup.

Mad: Yoghurt, grød, bagværk og desserter.

EGNE NOTER

15. Hyld

Sambucus nigra

Kategori: Stor løvfældende busk eller lille træ

Højde og bredde: Ca. 4–7 meter

Placering: Sol til halvskygge

Jord: Næringsrig, fugtighedsbevarende jord; meget tolerant

Høst: Blomster i juni; bær i august–september

Sværhedsgrad: Meget let

Placering i madskoven: 🌿 Øvre busklag

Madskovsrolle: Blomst- og bærplante, insektplante, læ, fugleføde og hurtig struktur



Kort karakteristik

Hyld er almindelig over hele landet, både på offentlige arealer og i private haver. Og den er usædvanlig værdifuld: Blomster, modne bær, hurtig vækst, værdi for fugle og stor kulturhistorisk betydning.

Den kan blive stor, bred og noget uregerlig, men man kan forme den, hvis man vil. Det er ikke en lille bærbusk, men et lille træagtigt element.

Voksested og jord

Hyld vokser i både sol og halvskygge, men giver bedst blomstring og bær med lys. Den trives særligt godt i næringsrig og fugtighedsbevarende jord.

Plantning og pasning

Hyld er let at formere fra træagtige stiklinger og kan etablere sig hurtigt.

Beskær efter behov. Den tåler kraftig foryngelse, men en hård nedskæring fjerner naturligvis en del af den kommende blomstring.

Levetid og udvikling

Hyld vokser hurtigt, men er ikke nødvendigvis et meget langlivet træ. Den fornyer sig gennem nye stammer og kan genvokse efter beskæring.

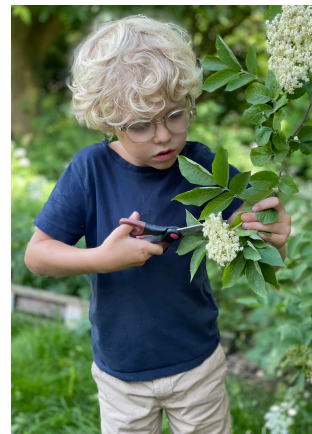
Dens værdi ligger i den hurtige etablering og i dens mange funktioner, ikke i en perfekt træform.



Høst

Blomsterskærme høstes, når de er nyudsprungne og tørre. For os er hyldeblomsthøst en af de fælles store forårsfejring.

Bærrene høstes fuldmodne og mørke og skal tilberedes; typisk koges de til saft.



Min vurdering

Hyld er uundværlig, men man behøver ikke nødvendigvis plante mange, hvis den allerede vokser overalt i nærmiljøet. Her opstår det samme spørgsmål som med sankning: Skal alt, man bruger, stå på egen jord?

Jeg ville gerne have mindst én velplaceret hyld i en større madskov, både for blomsterne og fordi træet forbinder den kultiverede have med hegn, skovbryn og landskab. Men jeg ville ikke placere den midt i et lille solrigt bærbed, hvor dens størrelse hurtigt bliver et problem. Den skal placeres med omhu og tanke for, hvordan madskoven tager sig ud om fem år.

Rolle og placering i madskoven 🌿

Hyld passer i kanten, mod nord, i læbælter og i overgangszonen mod det mere vilde. Den giver let skygge og kan stå over mere skyggetålende urter.

Brug

Blomster: Saft, te, eddike, sirup, fermentering og pandekager.

Bær: Saft, suppe, sirup, gelé og vin efter opvarmning.

Blomsterknopper: Kan syltes, men høst reducerer blomster og senere bær.

Bemærk: Brug kun korrekt identificeret almindelig hyld.

EGNE NOTER

16. Rabarber

Rheum × hybridum

Kategori: Stor flerårig urt – ikke botanisk en busk

Højde og bredde: Ca. 60–150 cm afhængigt af blomstring og sort

Placering: Sol til let halvskygge

Jord: Dyb, næringsrig og fugtighedsbevarende jord

Høst: April–juni, eventuelt moderat senere

Sværhedsgrad: Let

Placering i madskoven: 🌱 Højt urtelag, placeret i tilknytning til busklaget

Madskovsrolle: Tidlig stilkafgrøde, stor bladstruktur, jorddækning og køkkenplante



Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Rabarber er botanisk set ikke en busk, men den er taget med, fordi den i madskovens opbygning kan udfylde noget af den samme plads som lave buske. Dens kulinariske anvendelse og størrelse gør, at den naturligt forbindes med bærhaven. I en lagdelt madskov bør den principielt placeres i urtelaget.

Den er værdifuld, fordi den giver en stor høst meget tidligt, før hovedparten af frugter og bær er modne.

Voksested og jord

Rabarber vil have næringsrig, dyb og fugtighedsbevarende jord. Den kan tåle let halvskygge, men giver normalt stærkest vækst i lys.

Den bør ikke stå tørt under etablering og høst.

Plantning og pasning

Plant kronen, så den ikke begravnes for dybt. Giv kompost eller anden organisk næring årligt. Fjern blomsterstængler, hvis målet er maksimal stilkproduktion, men man kan også lade enkelte blomstre for deres arkitektoniske og insektmæssige værdi.

Del gamle planter, hvis de bliver tætte og mindre produktive.

Levetid og udvikling

En rabarberplante kan stå i mange år, men kan med tiden have gavn af deling og foryngelse. Den bliver hurtigt en stor plante og skal have mere plads, hvis den skal trives.

Høst og sikkerhed

Høst stilkene ved at trække og dreje dem fri ved basis frem for at skære dem over. Høst ikke planten hårdt det første år.

Kun stilkene bruges som mad. Bladene indeholder høje mængder oxalsyre og andre uønskede stoffer og skal ikke spises.

Min vurdering

For mig er rabarber næsten selvskeven, hvis der er en fugtig og næringsrig plads til den. Rabarber er en af de bedste tidlige afgrøder i en flerårig have. Man ved, hvad man skal gøre med den, og den kommer på et tidspunkt, hvor man længes efter havens første egentlige høst.

Botanisk placeres den mest præcist i urtelaget, men den tages med her, fordi placering af den kan være efter samme principper som en del frugtbuske.

Jeg har ikke lavet et særskilt afsnit om sorter. Men det skal fremhæves, at jeg desværre i egen have ikke har været omhyggelig nok med valget, fordi jeg har fået de fleste af mine planter ved venlig deling fra haveejere, der ikke havde helt styr på sorten. Starter man helt forfra og køber fra planteskole, så ville jeg vælge lidt forskellige sorter ud fra disse kriterier: Tidlig, særlig sød i smagen, særlig skarp i smagen, særlig velegnet til saft, særlig rød, fordi det gør kompot væsentlig smukkere.

Rolle og placering i madskoven

Rabarber passer i lyse åbninger, ved kanten af busklaget og nær stier, hvor de store blade ikke spærrer for små planter.

Brug

Stilke: Grød, kompot, kage, chutney, saft og fermentering.

Tidlig høst: Kan drives under en mørk klokke for meget tidlige, milde stilke.

Bemærk: Bladene spises ikke.

EGNE NOTER

17. Ribs

Ribes rubrum

Kategori: Løvfældende frugtbusk

Højde og bredde: Ca. 1–1,5 meter

Placering: Sol til halvskygge

Jord: Frugtbar, veldrænet og fugtighedsbevarende jord

Høst: Juli–august

Sværhedsgrad: Let

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget

Madskovsrolle: Stabil bærbusk, syrlig køkkenafgrøde, halvskygetålende frugt og lav struktur



Foto: Pixabay

Kort karakteristik

Ribs giver klare, røde eller hvide bær i lange klaser. De er syrlige, friske og først og fremmest køkkenbær.

Busken er robust og kan give godt i mange år. Den tåler en del halvskygge og er derfor lettere at indpasse i madskoven end de mest solkrævende frugtbusk. I skygge er frugterne dog modne senere.

Voksested og jord

Ribs vokser bedst i fugtighedsbevarende, men veldrænet jord. Sol giver tidligere og ofte sødere frugt, mens let halvskygge stadig kan give en god høst.

Sorter

Man skal vælge sine sorter efter behov.

'Rovada' laver lange klaser med store bær og giver højt udbytte. Modner sent, typisk august.

'Jonkheer van Tets' er en tidlig sort, og bærrerne er mindre syrlige end de fleste andre sorter.

'Stanza' er robust og mere mørkerød i det. Den modner tidligt i juli.

'Hvid Hollandsk' er en klassik hvid ribs, der er mildere og sødere end de røde, og derfor f.eks. kan være god at spise direkte fra busken.

Der er mange flere sorter, og for den, der vil plante, betaler det sig at undersøge markedet grundigt.

Plantning og pasning

Plant busken med plads til luft. Beskær for at bevare en åben struktur og forny frugtbærende grene. Ribs bærer hovedsageligt på ældre kortskud, så bemærk at beskæringen derfor adskiller sig fra solbær.

Levetid og udvikling

En velholdt ribsbusk kan være produktiv i mange år. Den bliver sjældent voldsomt stor, men kan blive tæt og vanskelig at plukke i, hvis den ikke forynges.

Høst

Klip hele klaser og rib bærrerne af senere. Frugten holder bedre, hvis den høstes i klaser. Lav gerne løsfrysning af bær, så de kan tages op i små portioner, f.eks. er råsyltede ribs virkelig gode på yoghurt.

Min vurdering

Ribs er ikke det bær, de fleste børn kaster sig over direkte fra busken. Men det er en af de mest nyttige syrlige afgrøder i køkkenet.

Jeg ville have ribs for deres stabilitet og for deres evne til at give frisk syre i saft, gelé, desserter og mad. Hvide ribs kan være mildere og er smukke, mens røde ribs er den klassiske, produktive type.

Rolle og placering i madskoven 🍷

Ribs kan placeres i let halvskygge under den åbne kant af små frugttræer. De skal dog fortsat have luft og adgang til høst.

Brug

Frisk: Syrlige bær direkte eller i salat.

Konservering: Gelé, saft, marmelade og frysning.

Mad: Saucer, syrlige tilbehør, kager og desserter.

Klaser: Smukke som pynt på mad.

EGNE NOTER

18. Solbær

Ribes nigrum

Kategori: Løvfældende frugtbusk

Højde og bredde: Ca. 1–1,8 meter

Placering: Sol til let halvskygge

Jord: Fugtighedsbevarende, frugtbar og veldrænet jord

Høst: Juli - august

Sværhedsgrad: Let

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget

Madskovsrolle: Aromatisk bær, saftafgrøde, halvskyggetålende busk og langlivet køkkenplante



Kort karakteristik

Solbær har en af havens stærkeste og mest genkendelige aromaer. Ikke kun bærrene, men også bladene og de unge grene dufter kraftigt.

Busken er meget produktiv og passer godt til dansk klima. Den kræver mere fugt end mange andre bærbuske og giver bedst, når den ikke tørrer ud.

Voksested og jord

Solbær foretrækker veldrænet, men fugtighedsbevarende jord. Den bærer bedst i sol, men kan stadig give godt i let skygge. Blomsterne kan tage skade på steder med kold vind eller sen frost.

Sorter

Der findes mange gode solbærsorter, og valget kan blandt andet afhænge af, om bærrene især skal bruges til frisk spising, saft og syltning, og om man prioriterer tidlig høst, store bær eller særlig robusthed. Jeg har ikke selv tilstrækkelig erfaring med forskellige sorter til at have klare personlige favoritter, men følgende er blandt dem, jeg ville undersøge nærmere:

‘Titania’ er en robust og højtydende sort med god modstandsdygtighed over for flere af de sygdomme, der kan ramme solbær.

‘Big Ben’ er en tidlig sort med meget store og forholdsvis søde bær. Den er udviklet med frisk spising for øje og er derfor særlig interessant, hvis man gerne vil have solbær, der også fungerer direkte fra busken.

‘Narve Viking’ er en hårdfør nordisk sort med kraftig, opret vækst. Den modner forholdsvis sent og kan derfor være interessant i kombination med en tidligere sort.

Solbær er selvfrugtbare, så én busk kan give bær. Har man plads, kan forskellige sorter dog være interessante for at sprede høsten over en længere periode.

Plantning og pasning

Plant lidt dybere end busken stod i potten for at fremme nye skud fra basis. Solbær bærer bedst på forholdsvis unge grene.

Fjern derfor løbende nogle af de ældste, mørkeste grene helt ved jorden efter høst eller i vinterperioden. Målet er en kontinuerlig fornyelse, ikke en fint formklippet busk.

Levetid og udvikling

Solbær kan være produktiv i mange år, hvis busken fornyes. Uden beskæring bliver den tæt med mange gamle, mindre produktive grene.

Høst

Bærrene kan plukkes enkeltvis eller i klaser afhængigt af sort og modenhed. De er velegnede til frysning uden at tabe væsentlig smag, og de kan derfor høstes i store mængder uden straks at skulle forarbejdes, hvis man holder af at have solbær til hele vinterens madforbrug.

Min vurdering

Solbær er en kernebusk. Smagen er ikke neutral, og netop derfor er den værdifuld. Man behøver ikke enorme mængder for at sætte tydeligt præg på saft, syltning og mad.

Jeg ville hellere have få, sunde og velbeskårne solbærbuske end en tæt række, hvor bærrene er små, og midten ikke får lys.

Rolle og placering i madskoven 🍄

Solbær kan stå i let halvskygge og passer derfor godt i overgangen under åbne frugttræskroner. Sørg for fugt og undgå de tørreste steder.

Brug

Saft: En klassisk og meget aromatisk anvendelse.

Frysning: Bærrene fryses let.

Mad: Marmelade, kompot, kager, saucer og desserter.

Blade: Kan bruges som aromagiver i te, syltning og fermentering.

Knopper: Bruges også som smags giver, men høst reducerer vækst og frugtsætning.

EGNE NOTER

19. Stikkelsbær

Ribes uva-crispa

Kategori: Løvfældende frugtbusk

Højde og bredde: Ca. 1–1,5 meter

Placering: Sol til let halvskygge

Jord: Frugtbar, veldrænet og fugtighedsbevarende jord

Høst: Juni - august

Sværhedsgrad: Let til middel

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget

Madskovsrolle: Tidligt bær, både umoden og moden afgrøde, kompakt busk og køkkenfrugt



Foto: Daniel fra Pixabay

Kort karakteristik

Stikkelsbær er usædvanlige, fordi frugterne kan bruges både umodne og modne. De umodne, faste bær giver syre til grød, kompot og madlavning, mens fuldmodne sorter kan blive søde nok til at spise direkte.

Busken er forholdsvis kompakt, men tornene kan gøre plukning og beskæring besværlig. Der findes næsten tornløse sorter.

Voksested og jord

Stikkelsbær vokser i sol og let skygge. Sol giver sødere frugt, men busken kan have fordel af lidt skygge på meget varme steder.

Plantning og pasning

Hold buskens midte åben for lys og luft. Stikkelsbær beskæres ofte både om vinteren og med en lettere sommertilbageklipping.

Vælg robuste sorter med modstandskraft mod meldug frem for at acceptere tilbagevendende sygdom som et vilkår.

Sorter

Jeg har ikke selv tilstrækkelig erfaring med sorterne til at anbefale bestemte. I min research er jeg blandt andet stødt på ‘Invicta’, ‘Captivor’ og ‘Hinnonmäki’, som fremhæves for forskellige kombinationer af robusthed, frugtkvalitet og færre torne.

Levetid og udvikling

Busken kan producere i mange år, men ældre grene bør gradvist udskiftes. Den kan dyrkes som almindelig busk, opstammet plante eller espalier. Den naturlige buskform kræver normalt mindst formning og passer godt ind i busklaget.

Høst

Høst en del af bærrerne umodne til madlavning og lad resten modne videre. Fuldmodne bær skal være bløde og have udviklet sortens endelige farve.

Min vurdering

Stikkelsbær er langt mere alsidigt, end dets lidt gammeldags ry antyder. En moden dessertsort kan være blandt havens bedste frugter.

Tornene er et reelt hensyn, især langs smalle stier og i haver med børn. Derfor ville jeg placere busken, så man kan nå den uden at skulle presse sig forbi den. Tornløse sorter kan være praktiske, men smagen bør fortsat være første udvælgelseskriterium.

Rolle og placering i madskoven 🍄

Stikkelsbær passer i det lave busklag og kan tåle lidt skygge fra åbne frugttræer. Undgå meget indelukkede forhold; god luft omkring busken reducerer sygdomspresset.

Brug

Umodne bær: Grød, kompot, chutney og madlavning.

Modne bær: Spises friske.

Konservering: Marmelade, saft, frysning og henkogning.

Desserter: Tærter, trifli og cremebaserede desserter.

EGNE NOTER

20. Skærmsølvblad

Elaeagnus multiflora

Kategori: Løvfældende frugtbusk

Højde og bredde: Ca. 2–3 meter

Placering: Sol til let halvskygge

Jord: Veldrænet jord; forholdsvis tolerant

Høst: Juli–august afhængigt af sort og klima

Sværhedsgrad: Middel

Placering i madskoven: 🌿 Busklaget

Madskovsrolle: Specialbær, robust busk, sølvfarvet løv og kvælstoffikserende plante



Kort karakteristik

Skærmsølvblad er en mere usædvanlig frugtbusk. Den får små røde bær med sød-syrlig smag og sølvprykket overflade.

Som andre *Elaeagnus*-arter kan den leve i symbiose med kvælstoffikserende mikroorganismer ved rødderne. Den skal dog ikke fremstilles som en gødningsmaskine, der automatisk forsyner alle naboplanter. Det meste af det bundne kvælstof bruges af planten selv og frigives især gennem blade, rødder og nedbrydning.



Foto: Pixabay

Voksested og jord

Busken trives bedst i sol og veldrænet jord. Den kan klare relativt mager jord, men frugtudbyttet bliver bedst med rimelig fugt og næring.

Bestøvning

Nogle sorter er delvist selvfrugtbare, men to genetisk forskellige planter kan forbedre frugtsætningen.

Plantning og pasning

Giv busken plads til at udvikle sig. Den kan beskæres efter høst eller i hvileperioden for at fjerne gamle, krydsende og meget tætte grene.

Levetid og udvikling

Skærmsølvblad udvikler sig til en bred, flerstammet busk. Den vokser hurtigere end mange klassiske bærbuske og kan derfor fungere som tidlig struktur, mens trælaget stadig er ungt.

Høst

Bærrene skal være helt røde og modne. Umodne bær er stærkt syrlige og sammensnerpende. De kan sidde på relativt lange stilke og plukkes enkeltvis.

Min vurdering

Skærmsølvblad er ikke en kerneplante på linje med solbær, ribs eller honningbær. Den er interessant, fordi den kombinerer frugt med en tydelig støttefunktion og et smukt løv.

Men den bør kun være med, hvis bærrene faktisk er kulinarisk interessante nok for dem, der skal spise den. Der findes en tendens i madskovslitteraturen til at ophøje enhver spiselig og kvælstoffikserende busk til et must. Det er jeg skeptisk over for. En plante skal også smage godt, passe ind og blive brugt.

Rolle og placering i madskoven 🌿

Busken kan placeres i en solrig yderzone, mellem unge frugttræer eller som en midlertidig støtteplante. Man skal dog tage højde for dens endelige størrelse og ikke blot bruge den som fyld.

Brug

Frisk: Fuldmodne bær direkte fra busken.

Konservering: Marmelade, gelé, saft og frugtlæder.

Blanding: God med sødere frugt, hvis bærrene er meget syrlige.

Støttefunktion: Bladfald og beskæring kan indgå som organisk materiale i systemet.

EGNE NOTER

At plante i et generationsperspektiv

Når vi planter en køkkenhave, kan vi ofte høste få uger eller måneder senere. Mange af de flerårige grøntsager begynder også at give et mærkbart udbytte inden for de første år. Med træerne er tidsperspektivet et andet.

Et æbletræ kan begynde at give frugt forholdsvis tidligt, men et valnøddetræ, en ægte kastanje eller et kraftigt pæretræ udfolder først sin fulde størrelse og betydning over årtier. Det træ, vi planter som en tynd stamme i dag, kan blive et af de mest betydningsfulde elementer i haven, når vi selv er gamle – eller efter at vi ikke længere er her.

At plante en madskov er derfor også at genopøve en evne, som tidligere generationer i højere grad var nødt til at have: Evnen til at tænke længere end ens egen umiddelbare fordel.

Det betyder ikke, at vi ikke selv må ønske os frugt, skønhed, skygge og glæde. Selvfølgelig må vi det. Men spørgsmålet »Hvad får jeg selv ud af det lige nu?« er utilstrækkeligt som eneste målestok for de valg, der former jord, natur og landskaber.

Et ensidigt korttidsperspektiv passer dårligt til levende systemer, der udvikler sig over årtier. Hvis jeg skal tillade mig at være mere kritisk, mener jeg, at vores stærke fokus på kortsigtede resultater alt for ofte har været både umodent, ubæredygtigt og i sidste ende uansvarligt. Jordens frugtbarhed, træernes udvikling, vandets bevægelse og økosystemernes genopbygning følger ikke vores korte budgetår eller behov for hurtige resultater.

Når vi planter træer, begynder vi i stedet at tænke i helheder og i lange tidsforløb. Vi planter for os selv, men også for børn, børnebørn, kommende beboere, fugle, insekter, svampe og alle de organismer, som over tid vil gøre stedet levende.

Madskoven er derfor ikke kun en metode til at producere spiselige planter. Den er også en praktisk øvelse i ansvar, tålmodighed og tilknytning. Vi tager vare på noget, hvis fulde værdi vi ikke selv kommer til at eje eller opleve.

Måske er netop det en del af det bæredygtige: At leve godt, samtidig med at vi efterlader levende systemer, der kan fortsætte uden os.